

TIETO, TYÖ JA SUOMI

Pasi Pyöriä: Understanding Work in the Age of Information. Finland in Focus. Acta Universitatis Tamperensis 1143, Tampere University Press, 2006. 234 s.

Pasi Pyöriän väitöskirjan aiheena työ tietoyhteiskunnassa. Tutkimusaiheen parissa hän on toiminut jo pidempään Raimo Blomin ja Harri Melinin vetämissä projekteissa. Esipuheessa Pyöriä ilmoittaa tavoitteekseen

vetää yhteen ja päivittää aikaisempia tutkimustuloksiaan. Tarkastelun painopiste on teoria- ja käsitteopintojen ohella tiimi- ja etätyössä, jotka ovat olleet Pyöriän vastuualuetta tutkijaryhmän aiemmissa julkaisuissa. Väitöskirja on tutkijoiden ohella suunnattu laajemmalle – ja kansainväliselle – lukijakunnalle.

Väitöskirjan johdantoluvussa Pyöriä ilmoittaa motiivikseen ymmärtää ja arvioida alun perin Daniel Bellin hahmottelemaa jälkiteollisen yhteiskunnan muodostumista, jossa korostuu tiedon merkitys. Työn näkökulmasta katsottuna on Pyöriän mukaan muodostumassa korkeaan ammattitaitoon perustuva talous, jonka etulinjassa ovat tietotyöntekijät.

Pyöriän pääväite on, että yhteiskunnan taloudellinen menestys - samoin kuin yhteiskunnan vakaus ja koheesio - riippuu teknologiaa enemmän kansalaisten inhimillisestä ja intellektuaalisesta pääomasta sekä organisaatioiden kyvystä hyödyntää tätä potentiaalia. Lisäksi hyvän henkilöstöjohtamisen merkitys kasvaa -tai sen pitäisi kasvaa - yritysten tullen entistä riippuvaisemmaksi tietotyöntekijöidensä luovuudesta. Nämä argumentit Pyöriä määrittelee tutkimusongelmikseen ja ilmoittaa tavoitteekseen testata argumenttien validisuutta. Tarkastelutavan etuna on

mahdollisuus yleisluontoisempaan otteeseen, haasteena puolestaan se, miten kytkeä tutkimusongelmat empiiriisiin tuloksiin.

Empiirisenä aineistona Pyöriä käyttää aiemmissa projekteissa kerättyjä kysely- ja haastatteluaihteita. Edustava kyselyaineisto Suomen palkansaajista kattaa vuodet 1981–2000. Väitöskirjassa kyselyaineistoja on käytetty varsin vähän, vaikka niiden avulla olisi voinut tarkastella ajallista muutosta. Haastatteluaihteita on kerätty vuosina 2001–2003 seitsemästä organisaatiosta. Väitöskirjan painopiste on yksityisen sektorin yritysten teemahaastatteluilta, joita kertyi kaikkiaan 32. Mukana on eri toimialoja ja erikokoisia yrityksiä, vastaavasti ammattikirjo on laava. Vain yksi yritys on teknologiateollisuudesta, valtaosa on palveluista.

Toisessa luvussa Pyöriä määrittelee tavoitteekseen vastata kysymykseen, miksi pieni valtio kuten Suomi on kehittynyt kilpailukykyiseksi informaatiotaloudeksi? Kansainvälisten vertailujen sijasta Pyöriä on valinnut lähtökohdakseen historiallisen lähestymistavan Suomen kehitykseen. Suomen erikoisuutena on ollut myöhäinen, mutta nopea modernisaatio toisen maailmansodan jälkeen. Tiivis historiakatsaus pakottaa varsin yleiseen tarkasteluun, jossa Suomi ikään kuin yhtenä toimijana selviytyy vai-

keuksien kautta voittoon.

Tietoyhteiskunnan nopeaa kehitystä 1990-luvun puolivälistä lähtien Pyöriä selittää useilla tekijöillä: erikoistuminen korkean teknologian tuotteisiin ja palveluihin, suuret investoinnit tutkimus- ja kehitystoimintaan, poliittinen ja taloudellinen deregulaatio, laaja kansallinen yhteistyö yritysten, julkisen tutkimuksen ja politiikan välillä (kuten tiede- ja teknologianeuvosto) sekä koulutusjärjestelmän kehittäminen. Lista on varsin kattava, joskin itse olisin pohtinut myös laajemmin hyvinvointivaltion ja työmarkkinasuhteiden merkitystä. Samoin mielenkiintoista olisi ollut pohtia sitä, missä määrin tietoyhteiskuntamuutos on ollut yritysvetoinen prosessi ja mikä rooli on ollut julkisella politiikalla.

Kolmannessa luvussa Pyöriä määrittelee tarkemmin tietotyötä korostaen että teoreettisesta tiedosta on tullut tietotyöntekijöiden tärkein ominaispiirre. Pyöriä on hyvin perillä tietoyhteiskunnan kritikoista. Silti Pyöriän näkemys on, että tietoyhteiskunta on uusi kehitysvaihe, jota - erityisesti Suomessa - luonnehtii globaali korkean ammattitaidon talous, työn destandardisoituminen ja joustavuus, kasvavat koulutusvaatimukset ja teknologian kaikkialle ulottuva vaikutus. Uuden tietoyhteiskunnan kasvua ilmentää mm. ammattirakenteen muutos.

Tietotyön käsiteltäessä Pyöriän tavoitteena on muotoilla ideaali-tyyppinen profiili tietotyöstä ja analysoida tietotyön yleistymistä. Tarkastelun taustaksi Pyöriä käy

perusteellisesti ja ansiokkaasti lävitse aiempia teorioita (Bell, Touraine, Castells) ja luokitteluja tietotyöstä (Machlup, Porat, Reich, Rifkin). Tietotyön empiriisessä määrittelyssä Pyöriä tukeutuu Blomin projektin ratkaisuihin, joissa tietotyön kriteereinä eivät ole ammatti- tai sektoripohjaiset luokittelut vaan työn vaatimukset - tietotekniikan käyttö työssä, korkea koulutustaso ja työn autonomia. Tietotekniikan käyttäjiltä puuttuu jompikumpi jälkimmäisistä kriteereistä. Perinteiset työntekijät eivät puolestaan käytä tietotekniikkaa. Projektin kyselyaineistojen mukaan tietotyöntekijöiden osuus on noussut 12 prosentista 39 prosenttiin vuosina 1988–2000. Kriteerit ovat aina suhteellisia ja Pyöriä pohtii ansiokkaasti niiden rajoituksia.

Tietotyön yleistyminen on merkinnyt Pyöriän mukaan sitä, että työmarkkinoiden valikoivuus koulutustason mukaan on kasvanut, työvoima on jakautunut suhteellisen vakaaseen ytimeen ja epävakaaaseen periferiaan. Näkemys on peräisin Castellsilta, joskin sen pätevydestä Suomessa olisi kaivannut tarkempaa pohdintaa. Pyöriä jopa katsoo, että nykyiset työttömät eivät kerta kaikkiaan omaa sellaisia pätevyksiä, joita potentiaaliset työnantajat vaativat. Asia on tuskin näin yksinkertainen ja kaipaisi kriittisempää otetta. Luvun lopussa Pyöriä hahmottelee hyödyllisen ideaalityypin tietotyöstä erotuksena muusta työstä.

Seuraavissa luvuissa kohteena ovat tiimi- ja etätyö. Pyöriän mukaan tietotekniikalla itsellään on vain vähän vaikutusta tietotyöntekijöiden tuottavuuteen. Teknologian sijasta tietointensiivisten organisaatioiden tulisi panostaa aiempaa enemmän yhteistyön rakentamiseen luottamuksen ja pitkäaikaisuuden varaan. Tiimityön osalta Pyöriä tiivistää hyvin näkemyksensä kahteen argumenttiin. Ensinnäkin tietointensiivisten organisaatioiden tulisi arvostaa aina enemmän

ihmissuhteita kuin teknologiaa: tietoteknologia voidaan ostaa, sen sijaan motivoitunutta ja sitoutunutta henkilökuntaa on vaikeampi korvata. Toiseksi teknologian avulla voidaan korvata rutiinivaihtelua ja vähentää rutiinimaisen kommunikation tarvetta, mutta vähemmässä määrin edistää kommunikaatiota. Pyöriä päättää tarkastelun Grothilta lainattuun listaan tekijöistä, jotka ovat tyyppillisimpiä epäonnistuneissa it-projekteissa. Näistä 13 tekijästä vain yksi liittyy teknologiaan.

Etätyö (telework) on Pyöriän mukaan yleistynyt yllättävän hitaasti, erityisesti verrattuna siihen asetettuihin odotuksiin. Blomin projektin kyselyaineistossa etätyö määriteltiin työksi, jota tehdään kotona ja josta on sovittu työnantajan kanssa. Määritelmä rajaa siten paikan ja sopimusmuodon, sen sijaan siinä ei rajata työn kestoa (aikaa) eikä teknologiaa. Vuoden 2000 kyselyaineiston mukaan vain neljä prosenttia palkansaajista teki etätyötä, tietotyöntekijöistäkin vain kuusi prosenttia. Saman verran ilmoitti kokeilleensa aiemmin etätyötä. Tilastokeskuksen työolotutkimuksessa (1997) tulokset olivat samansuuntaisia. Sen sijaan kotona työskentely (homeworking) eli (yli-)töiden teko osittain kotona on selvästi yleisempää, erityisesti tietotyöntekijöiden ryhmässä.

Etätyöhavaintonsa Pyöriä kiteyttää kahteen seikkaan. Ensinnäkin yksilötasolla tietotyöntekijät tekevät muita työntekijäryhmiä todennäköisemmin etätyötä, joskin vähemmän kuin kirjallisuudessa on oletettu. Tietotyöntekijöiden haaste on yhdistää työn vaatima kanssakäyminen ja mahdollisuus keskittyä työhön, johon ratkaisuksi Pyöriä suosittelee osa-aikaista etätyötä. Toiseksi yritystasolla rakenteellisesti joustavat tiimipohjaiset organisaatiot tarjoavat parhaat mahdollisuudet etätyöhön.

Yhteenvetoluvussa Pyöriä kokoaa keskeiset tutkimustuloksensa

sekä pohtii Suomen kokemuksia ja haasteita. Pyöriän mukaan Suomi on matkalla tietoyhteiskunnaksi, joskin tietoyhteiskunta rakentuu teollisen yhteiskunnan pitkän perinteen päälle. Tiimi- ja etätyöanalyysien mukaan muutokset ovat olleet hitaita ja niissä korostuvat luottamus ja sitoutuminen. Silti Pyöriä painottaa yritysten ympäristön radikaalia muutosta. Kiristynvä kansainvälinen kilpailu uhkaa muuttaa työn aiempaa epävakammaksi, minkä seurauksena tiimityön mahdollisuudet heikkenevät. Markkinapaineet näyttävät toimivan keskeisenä kontrollimekanismina tietotyöntekijöiden työssä yksilöllisen vapauden sijasta samalla kun tietotyöntekijöiltä odotetaan luovuutta. Toimihenkilöiden työtä ilmentävätkin vastakohtaisuudet. Työtä luonnehtii edelleen hierarkkinen työn organisointi monissa perinteisissä yrityksissä. Pyöriä olettaa, että tulevaisuudessa kaikenlaiset hierarkkiset organisaatiot joutuvat kyseenalaisiksi, varsinkin tietotyöissä. Näkemys on varsin optimistinen ajatellen vaikkapa yliopistoja ja niiden viimeaikaista muutosta.

Kaiken kaikkiaan Pyöriän väitöskirja on monessa suhteessa ansiokas. Tutkimuksen aihealue – työ tietoyhteiskunnassa – on erittäin tärkeä. Tutkimuksen kysymyksenasettelu on laaja ja vaativa, ja sitä on lähestytty toisaalta teoreettisen viitekehyksen kautta, toisaalta kysely- ja haastattelu aineiston avulla. Myös tuotos on laaja, yli 200 sivua. Tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä Pyöriä osoittaa perehtyneensä laajasti tietotyötä käsitteleviin tutkimuksiin. Pyöriä esittelee ja kommentoi perusteellisesti ja ansiokkaasti erilaisia teorioita ja näkemyksiä työn muutoksesta tietoyhteiskunnassa sekä pohtii teorioiden soveltamista omiin aineistoihinsa. Tutkimus tuottaakin monessa mielessä uutta tietoa tietotyöstä Suomessa. Tutkimus on myös kirjoitettu selkeästi ja sujuvasti.

Jouko Nätti